

UNIUNEA EUROPEANA

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Investește în oameni !

FONDUL SOCIAL EUROPEAN

Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013

Axa prioritară nr.1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”

Domeniul major de intervenție 1.5 “Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”

Titlul proiectului: “**Valorificarea identităților culturale în procesele globale**”

Beneficiar: **Academia Română**

Numărul de identificare al contractului: **POSDRU/89/1.5/S/59758**

Cercetător postdoc: Dr. Ștefan Petrescu

Expert coordonator: Prof.dr. Viorel Panaite

Migrație și integrare socială în construirea carierei publice

a lui Apostol Arsache (1783-1874)

Sunt conștient că m-aș expune anacronismului istoric dacă aș opera cu conceptul „egalitate de șanse”, tema conferinței de astăzi, pentru a analiza realitățile sociale ale Europei de Sud-Est din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în zona de confluență a trei mari imperii (Otoman, Habsburgic și Rus). Prin această intervenție vă propun o radiografie a raporturilor sociale și de putere, a mecanismelor de integrare, de comunicare și de interacțiune care facilitează dialogul social și asigură funcționarea individului ca parte organică a colectivităților etnice, confesionale și sociale în arhitectura politică a statelor de tip imperial. Voi integra această problematică fenomenului emigrației creștin-ortodocșilor dinăuntrul și din afara Imperiului Otoman, care a fost motorul dezvoltării economice și culturale a Europei de sud-est din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Un exemplu grăitor de ascensiune socială a unui emigrant creștin-ortodox, om de condiție oarecum modestă, care a venit de la sudul Dunării din Epir (Imperiul Otoman) pentru a se stabili în Țara Românească a fost Apostol Arsache, personaj ignorat de istoriografia națională. În această comunicare voi schița succint traseul social al acestui bărbat de origine epirot, care a trăit în epoca constituirii statelor naționale în sud-estul Europei, într-o societate care punea preț pe vechimea familiei și strălucirea rangului boieresc.

Arsache s-a născut în 1783 sau în 1792 într-un sat din Albania de astăzi (Hotahova, Epir), într-o zonă de interferență culturală, unde trăiau laolaltă creștini și musulmaniⁱ. Despre identitatea sa etnică istoricii au păreri împărțite: a fost grec, albanez sau chiar aromânⁱⁱ. El deseori își spunea „epirot”ⁱⁱⁱ, după ținutul său natal, sau „grec”, după adeziunea sa la valorile culturii grecești. Înscriindu-se în modelul cultural al epocii, asemenea oricărui alt creștin ortodox, supus al sultanului, Apostol Arsache a învățat carte grecească. Soluția agreată de familie a fost părăsirea ținutului natal și stabilirea la București, unul din marile centre economice și culturale ale emigrației epirote de la periferia Imperiului Otoman. Biograful său, Anastasios Gudas, scriind pe la 1870, conferă momentului o notă dramatică, legând emigrarea familiei adolescentului Arsache de abuzurile ayanului de Iannina Ali Pașa^{iv}. Chiar dacă a avut la bază persecuții politice sau de alt gen, călătoria

UNIUNEA EUROPEANA

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
SI PROTECTIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

lui Arsache în teritoriile de margine ale imperiului se înscrie de fapt pe un traseu experimentat vreme de decenii de către rudele și compatrioții săi. Știm că familia se ocupa cu negoțul de tranzit în Imperiul Otoman și Imperiul Habsburgic. Fratele mai mare al tatălui lui Apostol Arsache și-a asumat rolul de protector al întregii familii. Unchiul s-a preocupat îndeaproape de educația nepotului, pe care l-a trimis la școli în spațiul de limbă germană. La Viena, tânărul epirot l-a întâlnit pe renumitul cărturar Neofit Duca, corifeu al Iluminismului neolen, cu care era înrudit prin familia Spahi, negustori greci intrați în rândurile micii boierimi din Țara Românească. Tinerii de condiția sa erau îndrumați spre învățătura limbii grecești, dar și a limbii țării de „adopte”, precum și spre aprofundarea unor cunoștințe practice. Cea mai mare căutare aveau studiile de contabilitate și de medicină. De la Viena, tânărul Arsache a fost trimis la Halle în Saxonia, pentru a studia medicina. În acest centru universitar, unde se aflau numeroși studenți din Europa de Sud-Est, Arsache s-a remarcat prin scrieri filologice și politice, înscriindu-se în curentul iluminist al epocii. După susținerea disertației, Arsache se întoarce din mediul protestant al Universității de la Halle în mediul fanariot, grecofon și ortodox al Muntenie, pentru a fi primit în comunitatea medicală, în cercul epiroților. Prin intermediul acestor relații a fost cooptat la Curtea domnească ca medic personal al domnitorului. Unul dintre cei mai influenți medici la vremea aceea, Constantin Darvari, i-a oferit mâna fiicei sale^v. Familia Darvari, stabilită de două generații în Valahia, a fost integrată în rândul boierilor pământeni. După moartea medicilor Constantin Darvari și Constantin Caracaș, Arsache va deveni autoritatea medicală de necontestat în Țara Românească.

Pe la 1821, anul ridicării la luptă a creștinilor împotriva stăpânirii otomane, Arsache, în vârstă de treizeci de ani, se putea considera un om realizat atât în plan personal cât și profesional. Era însurat, se bucura de reputație bună ca medic și se număra printre marii proprietari funciari ai țării.

În ceea ce privește participarea sa la viața publică, Arsache s-a remarcat încă din tinerețe prin profesionalismul și cultura sa. A fost medicul și secretarul personal al domnitorilor Caragea, Grigore Ghica și Alexandru Ghica, dar și al boierilor influenți ai epocii (Alexandru Villara, Ștefan Hagi-Moscu). Timp de decenii, Arsache a funcționat ca efor al spitalelor din București (Pantelimon, Colțea) și a fost cooptat în comitetele pentru asigurarea sănătății publice în capitală și în principat.

Este evident că discutăm de un caz tipic de ascensiune socială a unui om care s-a impus prin educația și profesionalismul său. Dar mecanismele care l-au propulsat în sferile înalte ale puterii au fost confesiunea ortodoxă - aceiași cu a clasei politice în rândurile căreia aspira să fie primit - , căsătoria cu o fiică de boier pământean și calitatea de proprietar funciar. Legea naturalizării din 1831 statua proceduri clare prin care un străin putea obține drepturi politice depline, adică putea deveni egalul boierilor. Arsache nu va urma aceste

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

MINISTERUL
EDUCAȚIEI
CERCETĂRII
ȘI SPORTULUI
OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

proceduri și nici nu va fi preocupat de cumpărarea unei diplome de boierie, care să-l propulseze în sânul clasei conducătoare.

Arsache a fost cooptat în treburile publice încă din vremea primului domnitor pământean Grigore Ghica. În 1823, domnitorul îl numea pe medicul său secretar personal, însărcinat cu relațiile dintre palat și consuliile puterilor străine. Deși nu avea vreun rang boieresc, care să-i confere dreptul de a aspira la o asemenea dregătorie, Arsache se împunea în peisajul politic al vremii, prin veșmintele sale à la franque, prin competențele sale lingvistice și prin cunoașterea realităților și obiceiurilor europene^{vi}.

Arsache s-a bucurat de aceeași considerație și în vremea ocupației rusești (1829-1834). În 1831, el a fost invitat de ocârmuirea județului Vlașca, unde era proprietar funciar, să participe la alegerile pentru Obișnuita Obștească adunare^{vii}. Forul legislativ al țării, format exclusiv din boieri, urma să adopte Regulamentul Organic, prima lege fundamentală a țării. Calitatea sa de alegător, dar și a altui medic, Estiotti, de asemenea imigrant de la sudul Dunării, deși a fost contestată de unii, a fost validată pe motiv că „țin fete de boieri pământeni”^{viii}.

Câțiva ani mai târziu, în 1835, noul domnitor, Alexandru Ghica, fratele predecesorului său, l-a numit secretar al statului – adică mare postelnic – ministru (membru al sfatului administrativ). Deși Arsache avea experiență în administrarea „pricinilor străine”, numirea sa în fruntea ministerului nu era conformă cu procedurile vremii. Marele boier Gheorghe Bibescu, care se retrăgea strategic din executiv, invocând probleme de sănătate ale familiei și necesitatea întreprinderii unei călătorii peste graniță, era înlocuit de un om de condiție modestă, fără niciun titlu de boierie. Deși era orânduit în această dregătorie „vremelnicește”, faptul șoca societatea boierească și nu numai^{ix}. Omul de casă al lui Grigore Brâncoveanu, serdarul Grigore Andronescu comentează în memoriile sale că numirea „doftorului Arsache” într-o poziție atât de importantă era „lucrare de bătaie de joc pentru domn”^x. Catagrafia Țării Românești de la 1838 ilustrează percepția alterității în societatea românească. Arsache este înregistrat ca „șezător” în orașul București, pământean, de „neam” grec. Deși ocupase dregătoria de secretar de stat între 1835-1837 ce îi confereau *de facto* rangul de postelnic, Catagrafia îl încadrează în „treapta meșterilor”, care exercită meșteșugul de „doftor”^{xi}.

Din această poziție cheie în guvern în calitate de secretar de stat, Arsache exercita mare influență în țară, discutând de la egal la egal cu marii boieri, dar și în cuprinsul migrației ortodoxe dinăuntrul și din afara Imperiului otoman. Implicarea sa în afacerile statului i-au oferit nu doar o împlinire în plan personal, ci și șansa de a-și spori considerabil averea. Legăturile sale în lumea ortodoxă, la Patriarhia ecumenică din Constantinopol, l-au ajutat în arendarea moșiilor din Muntenia ale așezămintelor ecleziastice din Epir. Pe de altă parte, el era solicitat de către înalții ierarhi ai Bisericii grecești pentru a interveni în favoarea mănăstirilor în ceea ce privește litigiile acestora cu autoritățile țării, așa cum s-a întâmplat cu intervenția mitropoliei din

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
SI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

MINISTERUL
EDUCAȚIEI
CERCETĂRII
ȘI SPORTULUI
OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Vella și Pogoniani (Epirul de Nord) la puțin timp după numirea sa în sfatul administrativ al țării^{xii}. Exploatarea monopolurilor statului a constituit o altă sursă de îmbogățire a medicului bucureștean. Arsache s-a asociat cu mai mulți boieri și negustori, precum Ioan Oteteleșteanu, logofătul Constantin Cantacuzino, frații Gherman, pentru a arenda timp de șapte ani ocnele de sare (1840)^{xiii}. Această activitate l-a propulsat pe Arsache în negoțul din Balcani, exportând sare în Imperiul Otoman și Serbia.

Evoluția sa îndelungată în proximitatea puterii, rafinamentul intelectual, abilitățile sale practice îl recomandau în ochii boierilor ca pe un bărbat ajuns la vârsta maturității politice, capabil să contureze alternativa conservatorilor față de curentul revoluționar pașoptist. Arsache a intuit direcția spre care se îndrepta Țara Românească după războiul Crimeei: unirea principatelor și edificarea statului modern^{xiv}. Se poate spune că el a fost favorizat de noua lege electorală, care nu mai condiționa participarea individului la viața publică de rangul boieresc, ci de avere și de educație. Îndeobște istoriografia ignoră contribuția lui Arsache la elaborarea proiectului legii agrare, în varianta dorită de conservatori, în calitate de membru al comisiei de revizuire a Regulamentului Organic, înființată în urma revoluției de la 1849 și ca membru al Comisiei Centrale de la Focșani în 1859. În primul guvern al Principatelor Unite a fost ministru de externe, omul de încredere a primului-ministru, Barbu Catargiu. Timp de câteva săptămâni, Arsache a deținut chiar funcția de prim-ministru interimar după asasinarea fruntașului conservator în vara anului 1862. Doi ani mai târziu, octogenarul politician se retrăgea din viața publică învins de bătrânețe și de regimul autoritar instituit de domnitorul Cuza.

Așa cum am spus la început, Arsache este un reprezentat de seamă al migrației ortodoxe în Europa de Sud-Est. Format în spiritul iluminismului neoelen, nu a fost indiferent în fața miracolului grec. Grecia devenea în 1830, după aproape zece ani de război, primul stat național independent din Europa de sud-est. În viziunea unui om de afaceri, așa cum era medicul Arsache, dezvoltarea comerțului și bunăstarea generală depindeau de asigurarea păcii și stabilității politice în regiune.

Îngrijorat de mersul lucrurilor în Valahia, în vâltoarea revoluției de la 1848, Arsache s-a hotărât să-și pună economiile la adăpost. El a trimis o sumă consistentă de bani în Grecia pentru a fi depuși la Banca Națională, de la care nădăjduia dobânzi de până la 10 %^{xv}. Vestea că un grec bogat din emigrație trimitea bani în Grecia nu putea trece neobservată în societatea ateniană. Fiind sfătuit de oamenii săi de încredere de la Atena să ajute societatea greacă, Arsache va iniția un proiect cultural măreț menit să sprijine învățământul public pentru fete. Edificarea primei școli normale de fete de la Atena, numită Arsakeion, avea ca scop formarea de institutoare care urmau să propage ideea națională în toate ținuturile locuite de greci dinăuntru și din afara statului național. Inclusiv în România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, multe învățătoare ale școlilor grecești erau absolventele acestui institut prestigios.

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

MINISTERUL
EDUCAȚIEI
CERCETĂRII
ȘI SPORTULUI
OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

În semn de recunoștință, în 1858, statul grec i-a conferit lui Arsache cetățenia, pe care însă acesta a refuzat-o. Într-o discuție purtată cu consulul Greciei la București, Arsache precizează faptul că nu dorește să-și periclitizeze interesele sale în Valahia, unde este proprietar și om politic și pe care o consideră ca a doua sa patrie (ως άλλην αυτού πατρίδα)^{xvi}. Cu toate că prietenii săi de la Atena îl invitaseră la inaugurarea școlii de fete, Arsache, fiind destul de înaintat în vârstă, nu a apucat sau nu și-a dorit să viziteze Grecia.

În încheiere, nu pot să nu remarc faptul că în timpul vieții lui Arsache, care acoperă aproape un secol, Europa de Sud-Est s-a transformat în chip radical din punct de vedere geopolitic și cultural. Schițarea personalității lui Apostol Arsache este o invitație la reflecție asupra fenomenului migrației ortodocșilor în spațiul Europei de sud-est și a contribuției acestuia în constituirea statelor naționale la jumătatea secolului al XIX-lea. Cu voia sau fără voia sa, Arsache a fost implicat în acest proces de reconfigurare pe principii naționale a identităților politice în această parte a Europei.

ⁱ Sunt opinii diferite referitoare la anul nașterii lui Arsache. Athansaios Goudas, care a călătorit în jurul anului 1870 în România pentru a-l cunoaște, susține că Arsache s-a născut în 1792, vezi *Βίοι παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, Atena, vol. II, 1870, p. 386; Nicolae Vătămanu, *Dorctotul Apostol Arsache, 1789-1874*, în „Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu”, Bălcești pe Topolog, 1969. Totuși, sunt mărturii care infirmă aceste date, cum ar fi, de pildă, *Catagrafia Țării Românești din 1838*. Potrivit catagrafiei, Arsache avea atunci 55 de ani. Această opinie este împărtășită și de Dimitris Mihalopoulos, *Αρσάκης. Η σκέψη και η πολιτική του δράση*, Atena, 2005, p. 34.

ⁱⁱ Dimitris Michalopoulos, *Apostol Arsachi*, „Revue Roumaine d'histoire”, tom XL-XLI, 2001-2002, p. 139

ⁱⁱⁱ *Epirotae* se semnează în disertația lucrării de doctorat susținute la Halle în 1813 cu titlul *Piscium cerebro et medulla spinali*. Un exemplar al reeditării din 1836 se află la Biblioteca națională din Atena, Leipzig, 1836.

^{iv} Anastasios N. Gouda, *op.cit.*, p. 387.

^v Dimitris Mihalopoulos, p. 48.

^{vi} Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol 1763-1844, documente adunate, adnotate și publicate de n. Iorga, București, 1897, p. 143: raportul consulului Prusiei Kreuchely.

^{vii} Arhivele Naționale Istorice Centrale, Apostol Arsache, 224/1835, f. 1 (24 octombrie 1831).

^{viii} *Analele parlamentare ale României. Obicinuita obștească adunare a Țării Românești, 1831-1832*, București, 1892, tomul II, p. 192, ședința din 21 noiembrie 1831.

^{ix} Ioan C. Filitti, *Domiiile române sub Regulamentul organic: 1834-1848*, București, 1915, p. 33. Vezi și decretul domnesc la Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Vornicia Treburilor din Lăuntru, 437/1835, 24 aprilie 1835.

^x Ilie Corfus, *Însemnările Androneștilor*, București, 1947, p. 73.

^{xi} *Catagrafia Țării Românești din 1838*, culoarea de roșu, volum 82, nr. 1639.

^{xii} Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Apostol Arsache, 285/1835, scrisoarea lui Panaiotis Anghelos din 30 mai 1835; 330/1837, scrisoarea episcopului mănăstirii profitului Ilias din Ioannina.

^{xiii} Arhivele Naționale Istorice Centrale, Arsache, 352/1840.

^{xiv} C. Bălăceanu-Stolnici, *Saga Bălăcenilor: șapte secole de istorie*, București, 2000, p. 267: susține că discursul din adunarea Națională electivă a Țării Românești din ianuarie 1859 „a fost cea mai importantă acțiune politică” a lui Arsache.

^{xv} ANIC, Apostol Arsache, 474/1848.

^{xvi} Arhivele istorice ale Ministerului de Externe al Greciei, raportul Spiridon Skoufas către ministrul de externe, 16 aprilie 1858, nr. 1244: Arsache declară că „εις τη Βλαχίαν οφείλει όλην αυτού την πολιτικήν και κτηματικήν ύπαρξιν”.